

Хребетні тварини Червоної книги України у колекції Зоологічного музею ЛНУ ім. Тараса Шевченка

Сергій ФІЛІПЕНКО

*Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка
serj-fil@mail.ru, вул. Оборонна 2, Факультет природничих наук, 91011, Луганськ*

Вступ

Види, які охороняються згідно з «Червоною книгою України», є найбільш цінними об'єктами зоологічних колекцій (Шидловський, 2003; Писанець, 2009), оскільки здобути їх дуже важко і практично неможливо. Тому дуже важливо те, що зоологічні музеї мають можливість зберігати, примножувати та демонструвати такі об'єкти.

Значна частина зразків «червонокнижної» колекції Зоологічного музею Луганського національного університету була зібрана ще задовго до того, як ці види тварин потрапили до Червоної книги.

Мета цієї роботи — скласти огляд зразків «червонокнижної» частини колекції Зоологічного музею ЛНУ.

Загальна характеристика матеріалу

У фондах Зоологічного музею ЛНУ на цей час є 116 видів хребетних тварин, занесених до «Червоної книги України» останньої редакції (2009). Ці 117 видів представлені 185 одиницями зберігання.

Більша частина цієї колекції знаходиться на експозиції — 93 види, що складає 81% від загального числа видів «червонокнижної» частини колекції. За окремими групами хребетних тварин (переважно за класами) ситуація виглядає так, як подано нижче. Переліки видів сформовано повністю для зразків всіх охоронних категорій, а кількість зразків вказано як загальну для кожної категорії, якщо їх більше одного.

Променепері — Actinopterygii

Ця група рибоподібних представлена в колекції 14 видами, всього 14 одиниць зберігання. Всі зразки знаходяться в експозиційних стендах. За природоохоронними статусами ця група розподілена так:

- зниклий — 1 вид (*Acipenser nudiventris*);
- зникаючий — 3 види, (*Acipenser ruthenus*, *Alburnoides rossicus*, *Gymnocephalus acerinus*), разом 3 екз.;
- вразливий — 7 видів (*Acipenser gueldenstaedtii*, *Acipenser stellatus*, *Leuciscus leuciscus*, *Chondrostoma variable*, *Lota lota*, *Lophius piscatorius*, *Hippocampus guttulatus*), разом 7 екз.;
- рідкісний — 2 види (*Zeus faber*, *Umbrina cirrosa*), разом 2 екз.;
- неоцінений — 1 вид (*Diplodus puntazzo*).

Земноводні — Amphibia

Амфібії представлені двома «червонокнижними» видами, разом 4 одиниці зберігання. Обидва види мають статус — «вразливий».

- вразливий — 2 види (*Salamandra salamandra*, *Bufo calamita*), разом 4 екз.

Плазуни — Reptilia

Представлені 8 видами (16 одиниць). Ця колекція найбільше представлена родинною вужевих Colubridae (4 види, 10 екз.).

- зникаючий — 1 вид (*Elaphe dione*), разом 2 екз.;
- вразливий — 7 видів (*Coronella austriaca*, *Hierophis caspius*, *Elaphe sauromates*, *Lacerta viridis*, *Pseudopus apodus*, *Vipera nikolskii*, *Vipera renardi*), разом 14 екз.

Птахи — Aves

Найчисленніша група хребетних у колекції музею, представлена 56 видами (77 од.). Дані щодо хижих птахів (сови і соколоподібні) наводяться окремо. Група хижих птахів представлена видами з такими статусами:

- зникаючий — 4 видів (*Accipiter brevipes*, *Circus macrourus*, *Neophron percnopterus*, *Pandion haliaetus*), разом 4 екз.;
- вразливий — 6 видів (*Aegypius monachus*, *Aquila chrysaetos*, *Circus pygargus*, *Falco cherrug*, *Gyps fulvus*, *Milvus migrans*), разом 8 екз.;
- рідкісний — 8 видів (*Aquila heliaca*, *Aquila pomarina*, *Circus cyaneus*, *Haliaeetus albicilla*, *Aegolius funereus*, *Asio flammeus*, *Bubo bubo*, *Otus scops*), разом 9 екз.;
- недостатньо відомий — 1 вид (*Strix uralensis*);

Всі інші ряди розподіляються за статусами так:

- зникаючий — 10 видів (*Pelecanus crispus*, *Pelecanus onocrotalus*, *Phalacrocorax pygmaeus*, *Lyrurus tetrix*, *Tetrao urogallus*, *Otis tarda*, *Tetrax tetrax*, *Gallinago media*, *Numenius arquata*, *Coracias garrulus*), разом 18 екз.;

- вразливий — 14 видів (*Platalea leucorodia*, *Plegadis falcinellus*, *Aythya nyroca*, *Mergus serrator*, *Rufibrenta ruficollis*, *Somateria mollissima*, *Tadorna ferruginea*, *Tetrastes bonasia*, *Charadrius alexandrinus*, *Haematopus ostralegus*, *Himantopus himantopus*, *Hydroprogne caspia*, *Picoides tridactylus*, *Picus viridis*), разом 22 екз.;
- рідкісний — 12 видів (*Ardeola ralloides*, *Anas strepera*, *Bucephala clangula*, *Netta rufina*, *Charadrius hiaticula*, *Glareola pratincola*, *Recurvirostra avosetta*, *Sterna albifrons*, *Emberiza melanocephala*, *Lanius excubitor*, *Monticola saxatilis*, *Sturnus roseus*), разом 14 екз.;
- неоціненний — 1 вид (*Burhinus oediconemus*).

Найбільш представницькою групою в «червонокнижній» частині колекції птахів є ряд Falconiformes: 14 видів (із 22 видів цього ряду в ЧКУ).

Ссавці — Mammalia

Клас представлений 38 видами, що становлять 74 одиниці зберігання.

- зниклий у природі — 1 вид (*Bison bonasus*, 1 екз.);
- зникаючий — 11 видів (*Hemiechinus auritus*, *Desmana moschata*, *Barbastella barbastellus*, *Nyctalus lasiopterus*, *Ellobius talpinus*, *Lagurus lagurus*, *Sicista subtilis*, *Spermophilus suslicus*, *Mustela eversmanii*, *Mustela lutreola*, *Ursus arctos*), разом усіх 16 екз.
- вразливий — 13 видів (*Eptesicus serotinus*, *Myotis daubentonii*, *Myotis myotis*, *Nyctalus noctula*, *Pipistrellus kuhlii*, *Pipistrellus pipistrellus*, *Plecotus auritus*, *Rhinolophus ferrumequinum*, *Vespertilio murinus*, *Sicista severtzovi*, *Sicista strandi*, *Stylodipus telum*, *Felis silvestris*), разом 15 екз.;
- рідкісний — 8 видів (*Nyctalus leisleri*, *Lepus timidus*, *Allactaga major*, *Sicista betulina*, *Lynx lynx*, *Vormela peregusna*, *Vulpes corsac*, *Tursiops truncatus*), разом 11 екз.;
- неоцінений — 4 види (*Cricetus cricetus*, *Lutra lutra*, *Mustela erminea*, *Mustela putorius*), разом 7 екз.;
- недостатньо відомий — 1 вид (*Cricetulus migratorius*, 24 екз.).

Раритетами є *Bison bonasus* (1 екз.), *Desmana moschata* (2 екз.), *Ursus arctos* (2 екз.). Найбільшою кількістю зразків представлений вид *Cricetulus migratorius*, частка якого в колекції ссавців сягає 1/3 її обсягу.

Порівняння колекції

Слід відзначити велику частку видів з високою категорією охорони — «зникаючий» (29 видів і 43 зразка) та «вразливий» (48 видів і 69 зразків). Найбільш представленими в списку раритетів з колекції Зоологічного музею ЛНУ є класи Птахи (55 видів, 77 одиниць зберігання) та Ссавці (74 одиниці 38 видів) (табл. 1).

Таблиця 1. Загальна кількість раритетних видів і одиниць їх зберігання (в дужках) по категоріям Червоної книги України (Червона книга, 2009)

Категорії ЧКУ	Actino- pterygii	Amphi- bia	Repti- lia	Aves	Mamma- lia	Разом
зниклий у природі	1 (1)	—	—	—	1 (1)	2 (2)
зникаючий	3 (3)	—	1 (2)	14 (22)	11 (16)	29 (43)
вразливий	7 (7)	2 (4)	7 (14)	20 (30)	13 (15)	48 (70)
рідкісний	2 (2)	—	—	20 (23)	8 (11)	29 (36)
неоціненний	1 (1)	—	—	1 (1)	4 (7)	6 (9)
недостатньо відомий	—	—	—	1 (1)	1 (24)	2 (25)
Разом	14 (14)	2 (4)	8 (16)	56 (77)	38 (74)	118 (185)

Якщо деталізувати дані за рядами, то найбільш широко представленими в раритетній частині колекції є такі ряди (рейтинг за кількістю видів):

- Соколоподібні Acipenseriformes — 14 видів (16 зразків);
- Рукокрилі Vespertilioniformes — 12 видів (17 зразків);
- Хижі Caniformes — 10 видів (19 зразків);
- Лускаті Squamata — 8 видів (16 зразків);
- Гусеподібні Anseriformes — 8 видів (13 зразків).

Обговорення

Зоологічний музей ЛНУ — один з найдавніших музеїв вузів України, історія якого бере початок ще з 1934 р. (Загороднюк, 2009; Шидловський, 2012). За час існування колекція пережила декілька помітних трансформацій — формування з невідомими на сьогодні джерелами поповнення, війна і розруха, переїзд колекції в новий корпус і обладнання нової експозиції. Очевидно, що на кожному етапі своєї історії музей «пережив» втрати, але втрати компенсувалися і певними здобутками. Не дивлячись на це, люди, які працювали над створенням та поповненням колекції музею, змогли зберегти цінні екземпляри для наступних поколінь.

Найбільшу цінність являють собою зразки видів, які поступово зникають зі своїх природних територій або вже зникли, і тому мають високі охоронні категорії — «зниклий у природі» та «зникаючий». З наявних у колекції зразків такий статус мають зразки наступних видів:

із птахів — *Acipenser nudiventris*, *Accipiter brevipes*, *Circus macrourus*, *Neophron percnopterus*, *Otis tarda*, *Tetrax tetrax* та ін.;

із плазунів — *Elaphe dione*,

із ссавців — *Spermophilus suslicus*, *Hemiechinus auritus*, *Desmana moschata*, *Mustela lutreola*, *Ursus arctos*, *Bison bonasus* та ін.

Висновки

1. У фондах Зоологічного музею ЛНУ зберігаються зразки 116 видів хребетних тварин, занесених до «Червоної книги України», що становить 184 одиниці зберігання.
2. Більшість зразків «червонокнижної» частини колекції знаходиться на експозиції музею — 93 види, 126 одиниць зберігання.
3. Найбільш представлені в колекції на рівні класів — Птахи (55 видів, 77 одиниць), а на рівні рядів — Соколоподібні *Accipenseriformes* (14 видів, 16 зразків) та Рукокрилі *Vespertilioniformes* (12 видів, 17 зразків).

Загороднюк И. В. Зоологический музей Луганского национального университета: история, научная и образовательная ценность // Известия Музейного фонда им. А. А. Браунера. — Одесса, 2009. — Том 6, № 4. — С. 1–8.

Писанець Є. М. Зоологічні колекції України: значення, сучасний стан і перспективи розвитку // Природнича музеологія: теорія та практика. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кам'янець-Подільський, 17–18.09.2009 р.). — Львів, Кам'янець-Подільський, 2009. — С. 9–17.

Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І. А. Акімова — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — 600 с. — ISBN 978-966-97059-0-7.

Шидловський І. В. Становлення та раритети Зоологічного музею імені Бенедикта Дибовського // Наук. зап. Держ. природозн. музею. — Львів, 2003. — Вип. 18. — С. 17–22.

Шидловський І. В. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України / За ред. Й. В. Царика. — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. — 112 с. — (Серія «Біологічні студії»). — ISBN 978-966-613-940-8.